

Finance *manager*

Intervju za revijo MANAGER

[09.07.2020](#)

Novinar: Boštjan Usenik

O grožnjah svobodi izražanja, o izkrivljanju realnosti in patologiji dandanašnjega komuniciranja, o njeni škodi za posameznika in družbo ter še čem smo spregovorili z izrednim profesorjem na fakultetah primorske univerze in pravnim filozofom, ki ga je prav neposrednost njegovih stališč pred nedavnim utegnila stati mesto novega ustavnega sodnika.

Začniva s tezo, ki se morda zdi nora. Prebivalci (zahodnega) demokratičnega sveta nikoli po drugi svetovni vojni med seboj nismo tako slabo komunicirali kot v letu 2020. Bi se s tezo strinjali, ali bi jo ovrgli?

Vsekakor se strinjam. Že leta 2005 sem v knjigi napisal, da bo nesluteni razvoj informacijske tehnologije neizogibno pripeljal do tega, da se bodo ljudje vse manj poslušali in vse manj slišali... Tudi vse manj zares pogovarjali. Da bodo začele izginjati lepe besede, da bo vse več vse bolj popreproščenega jezika, da bo vse manj odličnih piscev, oziroma ljudi, ki se bodo znali razumljivo in lepo izražati... Da se bo znatno zožil besedni zaklad, da se bodo vse bolj vsakodnevno uporabljale ene in iste besede, fraze, floskule in klišeji... Eni in isti stavki o enih in istih temah. Kot stanje na mestu, ki mu sledi počasno, potem pa pospešeno nazadovanje. V smislu napredka. Kar ni isto kot razvoj. Prepogosto sta si ti dve dogajanji obratno sorazmerni. Tudi, da bodo ljudje vse manj brali, da bodo vse bolj dovzetni za poenostavitve, predsodke in polarizacije... Tudi politične, v smislu naši in vaši, levo in desno... Da bodo sicer razmišljali, a vse manj mislili. S tem bo pešalo znanje, kakovostna informiranost. Laži bodo vse pogostejše in vse močnejše, tudi manipulacije in prevare... Prepričanja pa vse bolj trdna in zakoreninjena... Neomajna, neprebojna. Idealne okoliščine za tisto, kar se v filozofiji politike imenuje antipolitika. In da, to se je zgodilo in se pospešeno nadaljuje. Vse več leporečja, govoričenja in zmerjanja, na drugi strani pa vse manj razprave, kulture, omike in - demokracije.

Ljudje kot nekakšna biološka podstat komuniciranja smo isti. Ideje in ideologije, ki jih obravnavamo so bolj ali manj take kot pred kakega pol stoletja. Norme, ki naj bi zagotavljale svobodo misli in izražanja,

se že dolgo niso spreminjale. Korenito pa so se nam spremenili načini komuniciranja. So algoritmi spletnih omrežij krivci, da raven javnega diskurza postaja vse bolj patološka? Kaj se dogaja?

Facebook in spletne forume, ki omogočajo anonimno, brez vesti in odgovornosti... nagonsko in čustveno razvneto, pa do konca popreproščeno in nemisleče odzivanje z besedami in znaki, sem pričakal z veliko zaskrbljenostjo, celo strahom... Srhljivo je, da je tudi s tem danes problem še večji od tedanjih predvidevanj. Omenjate besedno zvezo javni diskurz... To ni nikakršen javni diskurz. Ta je koncept, miselni in govorni proces, odmerjen, osredotočen in usmerjen v sporočanje, poslušanje, sporazumevanje in sobivanje. V politiko v čisti, pristni obliki: človek kot misleči, informiran in z znanjem in vednostjo opolnomočen član skupnosti. Politične skupnosti. Ne samo družbe. Med obema je enormna, nepomirljiva razlika. Tu zmanjka prostora za posameznikovo pristno samouresničevanje in osebnostno napredovanje. Želja... celo osupljivo strastna potreba po prepoznavnosti zamenja željo po znanju, veščinah... Družbena moč in vpliv se napajata iz prepoznavnosti, všečnosti, števila poznanstev in vpetosti v gosto prepletene, trdne mreže družbenega vpliva. Izjavlja se eno, počne se drugo. Na eni strani delavci in delavke, ki mukotrno garajo za preživetje, na drugi strani kronična z dolgočasnost, izguba smisla, nihilizem... Sploh pri mladih... Duševne motnje, duševno zdravje posameznika in družbe je kronično in se stopnjuje. Da, patološko. Za moj vtis in razumevanje že neozdravljivo. Za posameznika že, ozdravljivo, z dolgotrajnim in osredotočenim, neomajnim trudom. Za družbo pa neozdravljivo. Ko bi se vsaj motil.

Dotakniva se temeljev. Posamezniku je zagotovljena svoboda izražanja misli, govora, javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Tako je zapisano v naši ustavi, podobno pa je urejeno tudi v drugih ustavnih demokracijah. Pred kom posameznika štiti tak zapis in zakaj?

Predvsem pred državo. Na vprašanje zakaj... To mora biti očitno in samoumevno - razumljeno. Ne pa samoumevno samo po sebi. Ker obstaja resna nevarnost, da se tudi temeljne človekove pravice razvodenijo, oslabijo, da so vse manj zaščitene, ali pa vse pogosteje zlorabljene, preko meje dovoljenega, če se jih jemlje za samoumevne. Ves čas, trajno se je treba prizadevati za njihovo razumevanje in uresničevanje, za zaščito. To se bo hitro pokazalo, prehitro, na primer pri pravici do zasebnosti. In pri pravici do zaščite osebnih podatkov. Pravkar sem končal nek članek na to temo za objavo v tujini... Zaskrbljeno pričakujem, da bo vdor v pravico do zasebnosti znaten. In legaliziran. To se že dogaja... Najprej predlog, da se nas, ljudi, razvrsti v kategorije po nekem ključu "tveganosti", glede na predhodne bolezni in kronična obolenja. Potem sledi rahljanje pravno določenih pogojev za vpogled v osebne podatke in kartoteke ljudi. Potem njihov nadzor s tehnološkimi izumi tega časa. Potem dvig zavarovalnih premij, glede na rizičnost. Potem povečevanje števila medicinskih asistenc, ki so doplačljive ali v celoti plačljive. Iz tega sledi povečani strah. Ta je lahko nava epidemija in hitro še pandemija. Potem stigmatizacija. Ta se že dogaja in bo še bolj prisotna, ko gre za vprašanje cepljenja... Govorim o sistemskem nasilju nad posameznikom in ljudmi. Ki pa ga vselej spremlja tudi povečevanje možnosti za dejansko, psihično in celo fizično nasilje. Tega se najbolj bojim, to me posebej skrbi... Kar pa zadeva temeljne pravice in vašega vprašanja, te imajo učinek tudi na medsebojna razmerja med pravnimi subjekti, tudi med posamezniki. In potem gre bodisi za spor posameznika in državo, bodisi za spor med posameznikom in organizacijo, med posamezniki, med pravnimi osebami, ki so tudi nosilke pravic... Seveda mora biti naša skupna pozornost v največji meri usmerjena k prepoznavanju sistemskega nasilja in kršitev temeljnih pravic od države. In

tega ni vse manj, tudi tega je vse več in je vse bolj očitno, zaščita posameznika pa vse šibkejša. Tudi, prepogosto pa zlasti zaradi realnosti sodne veje oblasti.

V ustavi imamo še zapisano, da vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja. Zakaj je pomembno, da je posamezniku zagotovljena ne samo pravica »obveščati« temveč tudi pravica »biti obveščen«?

Samo kakovostno obveščen posameznik je lahko politični subjekt. Samo te vrste opolnomočenost mu omogoča biti državljan v pravem političnem pomenu. Misleči človek. Politična žival, kot je rekel Aristotel. Samo v tem primeru "oblast ljudstva" ni samo črka na papirju, papirnati tiger. Samo tako so volitve lahko svobodne, enakopravne, pristne, praznik demokracije. Samo tako je referendumsko odločanje res odraz demokratičnosti političnega procesa, ne le privid, samoprevara. In tega ni brez medijev in novinarjev/novinark, ki ostajajo zavezani svoji družbeni funkciji, njenim načelom, etiki, profesionalnosti, objektivnosti in nepristranskosti, dobri veri... To, dobra vera, s klicajem, namesto senzacionalizma in škandalizma, manipulacij in laži, fake-news in premišljenim zavajanjem... zaradi branosti, zaradi oglaševanja, zaradi zaslužka... Ljudje pred profitom. Kaj drugega reči. Danes pa je tako, da si danes označen za junaka, jutri pa bi te že obglavili. Ker se te ljudje ne hitro, ampak takoj in dobesedno polastijo. In do človeka vzpostavijo, s svojimi pričakovanji, potrebami in željami, lastniški odnos. Kot v partnerskih razmerjih... Spominjam se, kaj vem, morda dvajset, malo več ali malo manj let nazaj, ko sva se s sedanjim urednikom Večera, g. Stepišnikom, na Bledu pogovarjala o zvezdništvu. Pa sem izjavil, da je Slovenija vse bolj podobna reality showu, kjer se umetno ustvarjajo psevdo-zvezde, da bi se o njih lahko pisalo, potem pa odvrгло kot obglodano kost. In v tako majhni državi lahko vsak pride na vrsto. Takrat še nisem vedel, da imam tako zelo prav. No, zdaj vem, haha.

Zakaj je v ustavi zapisano jasno razlikovanje med vestjo in mnenjem? Je razmerje napram (objektivni) resnici glavna ločnica med obema? Je produktiven diskurz mogoč, če ni jasno, kaj je dejstvo in kaj mnenje?

Da. Prav imate. Ne, ni možen. Nekaj so...gola mnenja. Nekaj drugega so gola prepričanja. Ta so granitna, kot rečeno neprebojna. Tudi pri ljudeh iz politike, osebah na sodniških in uradniških funkcijah, med ljudmi s formalno univerzitetno izobrazbo... Med ljudmi na splošno. In teh prepričanj se ljudje oklepajo, kot pitbul. Ne izpustijo. Bolj se trudiš take ljudi prepričevati, da so v zmoti, bolj se oklepajo. Za politiko to velja še prav posebej. In je usodno. Vmes pa je velik prostor, ki ga je treba zapolniti s prepričanji, ki so utemeljena na znanju, kritični refleksiji in mišljenju. To je pot k objektivnosti, k dokazljivim in dobroverno, kakovostno, inteligentno premišljenim in dognanim dejstvom. Največji približek resnici. Vsi imajo neko mnenje o nekom ali o nečem. Le redki pa se potrudijo, vložijo napor in energijo, čas... , da se seznanijo, analizirajo, premislijo, preverijo, se pogovorijo s pametnejšimi, preberejo, se spet malo usedejo, to ponovijo še dvakrat in se potem oglasijo. In potem svoje prepričanje preverijo in preverjajo ves čas. Zato ima človek pravico, da prepričanje spremeni in dolžnost, da to prizna. Jaz to razumem kot vrlino... Ne ne, ta družba deluje drugače, hipno, instant, na horuk - takoj, beseda, stavek, opazka, pridevnik, psovka, etiketa... Izstrelek. Razlika med preverljivimi in preverjenimi dejstvi in golimi mnenji je enako pomembna za pravnike, kot za novinarke. Skupna točka je preverljivost in preverjenost. Misleča, kritično refleksivna,

brez razvnetih strasti, seveda. Na sodišču se potem temu reče "dokazano", v medijih pa "posredovano v dobri veri."

Spletna omrežja (v prvi vrsti Google, Facebook, Twitter in drugi), ki upravljajo s komunikacijo že dobre tretjine svetovnega prebivalstva, so v dobrem desetletju pridobila neverjetno moč. Bojazni kratenja (elementov) svobode izražanja posameznika s strani državnih režimov, tradicionalnih medijev in drugih »starih« akterjev se v primerjavi z vlogo spletnih velikanov zdijo skoraj smešne. Kako vi gledate na to?

Da je pač tako. Vaše vprašanje v jedru povzema tisto, o čemer sva govorila pred minutami. Twitterja ne uporabljam. Tudi Instagrama ne. Facebook ja, ampak ga pogosto izklopim. Vem, da vse, kar gre gor, tam zavedno ostane... A si rečeš takle mamo, dokler te kaj od tega ne butne po glavi od zadaj. Včasih pa imam tega Facebooka enostavno dovolj. Ko mi gre preveč stvari v povezavi z njim predolgo na živce, ga izklopim, da se od časa do časa od tega odpočijem. Pa od samega sebe. Se pa tudi sam ujamem v past lastne nečimrnosti, ko objavim kaj, kar mi nebi bilo treba, npr. kako fotografijo s koncerta, maratona... Ampak bolj zato, da bi sporočil, da nisem ravnodušen do življenja in da počnem še marsikaj drugega, ne da samo sedim za računalnikom ali gledam v odprto knjigo. Da sem samo navaden človek, ki se trudi biti čim boljši in čim bolj normalen v svojih početjih, ki naj bodo čim bolj zdrava. In da ljubim naravo in imam rad ljudi. Če pa vseh, zlasti tistih, ki mi povzročijo veliko krivico, ali pa s tem celo ne prenehajo, nimam prav rad, jih pa vsaj ne sovražim. Ubogi se mi zdijo. Tudi tiste, ki jih imam za nevredne moje pozornosti, ne mrzim. Grem pač stran, obrnem hrbet. Če se le da storim to molče, tiho, brez ene same besede. Ne uspe mi vedno, v veliki večini primerov pa. Mi pa pravijo, da bi bi si res lahko izdelal eno lično spletno stran, haha. Najbrž imajo prav.

Na največjih spletnih omrežjih se dandanes že vsakodnevno pojavljajo primeri omejevanja/kršenja svobode izražanja – tudi takega izražanja, ki ga v klasičnih kanalih javnega diskurza nikoli ne bi označili za nesprejemljivega. Kako gledate na to v kontekstu Googleove, Facebookove, Twitterjeve moči, ki bi jo lahko že označili za »naravni monopol« na področju upravljanja z informacijami/komunikacijo?

Pravno je zadeva v izhodišču enostavna. Za vse, kar se označi kot pravno nedovoljena prekoračitev meje svobodnega izražanja odgovarja urednik ali skrbnih portala, omrežja. Glede tega so sodbe ESČP jasne. O tem sem veliko pisal. Obratni proces, da se ljudi vabi, skoraj zvičajno motivira, da bi bili čim bolj sočni in goreči v komunikacijskem primitivizmu in prostaškosti, potem pa se nanje kaže s prstom in moralizira o "kulturi komunikacije, pa je dvolično, zahrbtno in pobalinsko početje. In če boste najin pogovor objavili prej, kot bom sam o tem objavil članek, bo to moje prvo javno pojasnilo, da je prišlo do tistega, na kar sem opozarjal in kar sem napovedoval - do spremembe sodne prakse ESČP. Termin, koncept "sovražni govor" ima zdaj, ne dolgo, neposredno podlago v sodbah Strasbourškega sodišča. Zato sem že spisal novo, evropsko definicijo, gleda na moje razumevanje teh sodb. Te pa vam danes še ne bom razkril, haha. No, šalo na stran, za to tudi ni prostora, ker je dolga kar nekaj vrstic. In da, strinjam se, komunikacija je postala zadeva monopolnosti in enormnega psihološkega vpliva, ki se zapiči direktno v možgane. No, saj se nimam kaj strinjati, lahko samo ponovim, ker so o tem napisane raziskave in knjige.

Kdaj bi morali omenjene spletne velikane v kontekstu njihove dejanske prakse upravljanja s komunikacijo prenehati označevati za platforme in jih tretirati kot medije/uredništva? Kje so ločnice na področju njihove pristranskosti in odgovornosti?

Vprašanje, s katerim se tudi pravniki ukvarjajo že leta. Za moj miselni okus gresta vpliv in odgovornost z roko v roki. Večji je vpliv, večja je odgovornost. Ne le etična. Tudi pravna. In to velja tako za javne medije kot za zasebne. Odločilni kriterij mora biti vpliv, vplivnost na ljudi in družbo, ne lastništvo. Za primer... Tako, kot sem pred leti trdil, tudi spisal pravno mnenje in je to potem postala praksa..., da lahko javna RTV na soočenje s parlamentarnimi strankami vabi tudi neparlamentarne stranke, tudi povsem nove stranke - ... ta fenomen in njegovo razsežnost novih strank, ki pridejo in grejo, ali pa se skrčijo na minimum članstva, predstavnikov v parlamentu in vplivnosti je pri nas res zanimivo opazovati... - , če jim verodostojne meritve vpliva in podpore, javnega mnenja, napovedujejo dober ali odličen volilni rezultat, trdim, da mora to veljati tudi za zasebne medije, tipa POP TV in Kanal A. Pričakujem skorajšnjo odločitev ustavnega sodišča o tem.

Lahko rečemo, da so »community guidelines« spletnih velikanov in praksa njihovega izvajanja prek državnih meja že ubili ustavno zagotovljene pravice svobode izražanja posameznikov? Zdi se, da so pravila postavljena na glavo – kako bi jih uredili, če bi imeli čarobno paličico?

Za trditev o uboju bi moral najprej prebrati študije o tem. Zagotovo pa so jo zelo ogrozile in izredno skrčile. Samo dve skrajnosti. Ena skrajnost je že omenjeni problem njihove pravne odgovornosti. Druga, s prvo neposredno povezana, pa problem posameznikove nemoči, da se zoperstavi gigantu, kadar mu ta kot mravljici povzroči škodo. Neposredno ali posredno. Čarobne paličice pa nimam in je nebi želel imeti, ker bi se lahko prepustil skušnjavi, da jo uporabim, haha. In ker nisem najpametnejši človek med vsemi ljudmi in ker si ne domišljam, da bi vsa moja čaranja bila najboljša izbira od vseh možnih izbir, nočem te paličice. In nimam vselej že premišljenega in preverjenega odgovora na vsa vprašanja, žal ali k sreči (nasmeh). Bi pa imel gumb za izklop samega sebe, haha. Tudi, če me nihče nebi več vklopil... Aja, no, lahko bi imel timer za vklop, haha.

Britanski filozof John Stuart Mill je razloge, zakaj je svobodni diskurz nujen predpogoj za intelektualni in družbeni napredek, utemeljil že pred debelim stoletjem. Kaj točno tu zagovarja?

Nekaj drugega se mi zdi, če smem, vljudno, pomembnejše. Mill je govoril predvsem o svobodni komunikaciji kot poti k resnici. Z dodatnimi predpogoji, seveda. Dobro jih je pojasnil...ja, spet ga bom omenil, Habermas, z idealno govorno situacijo, v kateri sodelujejo sogovorniki in obvelja najboljši argument, za katerega pa se hkrati ve, da bo veljal samo do pojava boljšega argumenta. Takšno filozofijo, koncept svobode izražanja imamo v Evropi. V ZDA pa prevladuje koncept trga informacij. V smislu, da vanj vržeš vse, kar te je volja, potem pa vsak vzame, kar hoče. Zato so nekatera sodišča v ZDA dolgo časa trdila, pa še trdijo, da je dovoljeno tudi lagati, fejkujzati in je pač problem pri ljudeh, če lažem verjamejo. No,

bistveno se to ni spremenilo. Lahko pa, da se bo. Ker tudi v ZDA tako, kot je tam zdaj, ne gre več. To je verjetno postalo jasno tudi najbolj zabetoniranim demokratom.

Spletni velikani s svojo prakso cenzure in domnevne »zaščite drugih ljudi« pred »napačnimi« (t. j. po njihovem »škodljivimi«) stališči Millova načela redno teptajo. Kam nas to pelje? Kaj storiti za ponovno vzpostavitev zdravega javnega diskurza?

Ne samo to. Počnejo tudi tisto, o čemer sva prejle govorila. Prepogosto izrazito vabijo, motivirajo, dopuščajo... posredno, a z močnim psihološkim učinkom, ki sproža hitre in neposredne učinke, te pa postanejo navada... da vsakdo blebeta, psuje, žali, zavaja, prikriva, preusmerja pozornost, ali pač golomnjenjari ... hm, nova beseda morda... z vsem, kar mu pride na pamet. In se pri tem lahko tudi zelo zabava. Ne glede na škodljivost posledic. Kaj storiti? Vreči pametne telefone in vse tovrstne najnovejše, osupljive iznajdbe ... ne vreči, to onesnažuje okolje... jih zdravju in naravi neškodljivo uničiti. Seveda tega ne bo nihče storil. Je pa vmesna pot. Otrokom gre zaželeli primerno vzgojene starše, kot bi rekel literat Twain, ki bodo pametno vzgajali lepo in dobro vzgojene otroke. S pravo mero rabe vsega, kar postane škodljivo s pretirano rabo. Pri nas bi pa pametne telefone in tablice nekateri vnašali še v osnovnošolske vzgojno-izobraževalne procese. Prav, naj jih, če jim pedagoginje, vzgojitelji in ljudje...in starši otrok to dovolijo. Jaz še vedno kupujem in berem tiskane knjige, revije in tiskane časopise - kadar slednje berem. Vse manj. Da jih primem v roko, naredim iz tega obred, povonjam, podčrtam obkrožim, dopišem... Se da. Če želiš. Če si tak.

Kaj menite o oceni, da spletni velikani, kot so Google, Facebook, Twitter in še kateri, demokratični družbi povzročajo neznansko velike eksternalije z onesnaževanjem prave realnosti (resnice)? Morda celo zato, ker je konflikt med ljudmi precej lažje unovčljiv kot pa konsenz? Na dlani je seveda, da so tem principom v veliki meri podlegli tudi »tradicionalni mediji« ...

Konflikt, lahko zaostri besedo, nasilje, lahko jo še bolj zaostri, spopad, ne le tekmovanje, je temeljno orodje biznisa in politike. Bolj polariziraš ljudi, bolj jih prestrašiš in zmedeš, bolj jih naprtiš drug proti drugemu, bolj različne skupine ljudi spreš med seboj, jim vsiliš medsebojni prezir, obtoževanje, navijaštvo, razkolješ družbo na pole in delce, bolj vse skupaj obvladuješ - sistemsko, globalno. Nič novega. Je pa vse hujše. In po pandemiji bo še veliko hujše, to me skrbi in to napovedujem.

Niste politik. Poudarjate, da nikoli ne boste politik. Imate pa verjetno prepričanje o kratkoročnih političnih prioritetah?

Res je, to poudarjam. Ne bom politik, ne želim biti in ne znam biti. Prioritete? Očitne se mi zdijo. Vse sile usmeriti v javno zdravstvo, vključno z duševnim zdravjem in preprečevanjem samomorov, kakovostno skrbjo za starostnike in zgledno paliativno nego, v reformo vzgoje in izobraževanja, v okoljevarstvo in v uresničevanje napovedi in zavez o močni, učinkoviti in kakovostni socialni državi, danih tik pred in tik po koncu II. svetovne vojne.

...

(Zapis celotnega pogovora.)